

language metaphorical nominations in the explanatory dictionaries have certain traditions, but this problem requires further theoretical consideration.

Keywords: *metaphor, metaphoric nomination, lexicography, lexicographic description, explanatory dictionary, dictionary entry.*

УДК 811.131.1:398.21

Швець А. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФРЕЙМОВИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНОЇ ОСНОВИ КАЗКОВИХ ОНІМІВ (на матеріалі італійської мови)

У статті проаналізовано різні погляди дослідників на поняття фрейм. Схарактеризовано найбільш апробовану методику фреймового моделювання, розроблену С.А. Жаботинською, яка для побудови концептуальних структур запропонувала п'ять базисних фреймів: предметний, таксономічний, посесивний, акціональний та компаративний. Проаналізувавши процедуру фреймового моделювання, виконану О. О. Барбанюк, у статті здійснено фреймовий аналіз мотиваційної основи казкових онімів на матеріалі італійської мови.

Ключові слова: *мотиваційна основа, фольклорна ономастика, казковий онім, предметноцентричний (предметний) фрейм.*

Когнітивна ономасіологія, як й інші напрями когнітивної лінгвістики, застосовує різні методи і методики для аналізу онімного знака, серед яких останнім часом найбільш популярним стає фреймовий аналіз. На сьогодні склалася уже певна традиція у лінгвістиці, пов'язана із вивченням фреймової семантики, коли дослідники для виконання різних когнітивних операцій звертаються спершу до розуміння фрейму (праці М. М. Болдирєва, С. А. Жаботинської, М. Мінського, О. О. Селіванової, Ч. Філлмора та ін.). Ця стаття продовжує цю традицію, оскільки в ній також буде надано стислий огляд наявних визначень фрейму як однієї зі структур людської свідомості. Попереднє дослідження епістемічної суті фреймового аналізу мовних явищ дає підстави припустити, що витлумачення поняття фрейм не є однозначним, а його змістовий науковий об'єм перебуває ще у стадії становлення [4, с. 139].

Власне в ономасіологічному аспекті методику фреймового аналізу розробила О. О. Барбанюк для розкриття мотиваційної основи ономастикону художніх творів Урсули Ле Гуїн циклу “Земномор'є” [1]. Запропонована методика може дати цікаві результати при її екстраполяції на казковий ономастикон для з'ясування мотивації назв казкових персонажів, казкового топонімікону тощо як складного і досі не вирішеного питання у теорії номінації загалом і в номінації власних назв зокрема. Така постановка проблеми зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є фреймовий аналіз мотиваційної основи казкових онімів в італійській мові.

Завдання:

- уточнити зміст поняття “фрейм” в його орієнтації на теорію мотивації;
- проаналізувати класифікацію фреймів, розроблену С. А. Жаботинською;
- розглянути процедуру фреймового моделювання, розроблену О. О. Барбанюк;

– здійснити фреймовий аналіз мотиваційної основи казкових онімів в італійській мові.

Усі дослідники, що працюють у сфері фреймового моделювання, звертаються спершу до праць спеціаліста зі штучного інтелекту Марвіна Мінського. Під фреймом учений розумів “структуру для представлення стереотипних ситуацій. При цьому з кожним фреймом у дослідника асоціюється різна інформація” [5, с. 2].

У роботі “Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)” О. О. Селіванова фрейм розглядає з точки зору психології як фіксовану систему параметрів, що описують той чи той об’єкт або подію [6, с. 76].

М. М. Болдирев пише про те, що власне у лінгвістиці уперше термін фрейм використав Ч. Філмор [2, с. 55], трансформувавши концепцію М. Мінського для визначення семантичних ролей компонентів ситуації, що моделюється у свідомості мовця. У такому аспекті поняття “фрейм” наближається за змістом до інтерпретації системи вибору мовних засобів для представлення типової ситуації. У подальших своїх дослідженнях Ч. Філмор визначав фрейм як “особливі уніфіковані конструкти або схеми конструювання досвіду” [7, с. 53].

Фрейм складається з вершини (теми), слотів (терміналів), які заповнюються пропозиціями. Основною одиницею збереження інформації є пропозиція. Залежно від видів слотів та їх взаємозв’язків С. А. Жаботинська запропонувала п’ять базисних фреймів: *предметний* (ХТОСЬ або ЩОСЬ характеризується завдяки кількісним, якісним, буттєвим, локативним та темпоральним параметрам), *таксономічний* (виявляється у трьох варіантах: ДЕЩО-індивід є ДЕЩО-вид, ДЕЩО-індивід/вид є ДЕЩО-рід, ДЕЩО-індивід є ДЕЩО-роль), *посесивний* (відображає зв’язок ЩОСЬ-власник має ДЕЩО-власне), *акціональний* (декілька предметів є учасниками подій і наділяються аргументними ролями) та *компаративний* (актуалізується на основі таксономічного фрейму, формується зв’язками схожості) [3, с. 55–56].

Її методика є наразі найбільш апробованою методикою фреймового аналізу.

Спираючись на цю класифікацію, О. О. Барбанюк у своїй дисертації розробила методику фреймового аналізу для виявлення мотиваційних сфер ономастикону художніх творів Урсули Ле Гуїн циклу “Земномор’є”. [1].

Досліджуючи гіперреальність як ментальне структурне відображення суб’єктивної авторської картини світу в англomовному художньому тексті жанру фентезі, О. О. Барбанюк проаналізувала мотиваційні моделі власних назв, які є конститuentами гіперреальності, створеною у художньому жанрі фентезі циклу “Земномор’є” [1, с. 3]. Інтерпретація нереферентних номінативних одиниць, зокрема антропонімів, здійснювалася дослідницею в межах фреймових структур.

Застосовуючи її методику до матеріалу даної статті – казкових онімів, проаналізуємо предметноцентричний (предметний) фрейм та його мотиваційні моделі, насамперед, його слот ХТОСЬ Є ТАКИЙ. В італійських казках цей слот представлений такими *мотиваційними моделями: особа-зовнішність, особа-сімейний стан, особа-характер, особа-вік, особа-соціальний статус, тварина-зовнішність.*

Моделі *особа-зовнішність* і *особа-характер, особа-сімейний стан* є схемами мотивації назв нижче наведеного казкового персонажа. Це, в першу чергу, казковий онім – власне ім’я, мотивоване рисами характеру казкової героїні, її зовнішністю та сімейним станом (середовищем проживання).

Казковий онім *Cenerentola* є міфонімом, який в Енциклопедії італійської мови має таке роз’яснення: *Gatta cenerentola (dalle ceneri del focolare presso cui sta) è la fanciulla maltrattata dalla matrigna e dalle sorellastre, ma favorita dalla sorte* [8] –

Попелюшка або Кішка-попелюшка (з попелу, зібраного з вогнища) – дівчина, з якою жорстоко поводяться мачуха і зведені сестри, але якій сприяє доля.

Безпосередньо у казці ХТОСЬ (*Cenerentola*) є ТАКОЮ: (*bella, fatata*), живе з КИМ (*il padre* та *due brutte sorelle*), любить проводити довгий час *davanti al fuoco* [11]. Дівчина, яка виконує багато роботи, яку ніхто не помічає, вимушена терпіти приниження і зневажливе ставлення з боку двох сестер. Незважаючи на все це, головними рисами характеру *Cenerentola* були працьовитість, доброта, витривалість та терплячість. Отримавши в подарунок від батька три апельсини, її життя змінилося, вона дізналася, що в одному з них жив зачарований принц, і вирішила допомогти йому. *Cenerentola* виходить заміж за принца, перетворившись на прекрасну та чарівну принцесу.

Виходячи з казкового сюжету, де описується її образ життя, середовище, в якому вона жила і яке загартувало її характер, припускаємо, що мотиваційною основою власного імені *Cenerentola* є модель **особа-характер**, яка підтримується ще двома моделями *особа-зовнішність* та *особа-сімейний стан*. Цей збірний інтернаціональний казковий образ дівчини у мотиваційно-номінативному плані базується на тих характеристиках, з яких мотиватор вибрав найголовнішу, що оптимально описує героїню. Модель *особа-характер* дозволяє дізнатись про ключові риси характеру особи, таким чином, розширити план змісту мовного знака.

Доповнення портретних, зовнішніх рис здійснюється за рахунок різних референтних ситуацій. Так, за роки страждань та принижень, за ту роботу, яку вона робила стільки часу, за її доброту та чуйність, а головне, за витривалість і терпіння, *Cenerentola* отримує своєрідну винагороду – одруження з принцом.

Поширеним в італійських казках є казковий персонаж *Maria* “*principessa, signora*”. На *però altri significati, nati soprattutto dal culto della Madonna, madre di Gesù, quali per esempio “la signora ritrosa, la signora beneamata, goccia del mare”* [12] – “принцеса, леді”. Але цей антропонім має й інші значення, які походять з культу Мадонни, матері Ісуса, такі як, наприклад, “дама покійного, кохана леді, крапля моря”.

У досліджуваному матеріалі мотивація імені героїні розкривається теж шляхом фреймового аналізу. ХТОСЬ (*Maria*) є ТАКОЮ (*buona*) [15]. Виходячи з цієї характеристики, припускаємо, що мотиваційною основою імені героїні є модель **особа-зовнішність**. Ці припущення підтверджуються далі у процесі розвитку сюжету казки, коли інший герой казки *Principe*, побачивши героїню, розкриває її надзвичайну красу, порівнюючи з Мадонною: “*Ma quella è tanto bella che sembra una Madonna!*” [там само]. І надалі скрізь підкреслюється гарна і яскрава зовнішність героїні казки, зокрема краса її обличчя ... “*bella come il sole*”. *Maria con un meraviglioso vestito di seta e d'oro, tutta coperta di veli* [там само].

В іншій казці героїня з таким самим ім'ям має також характерні зовнішні риси принцеси: [...] “*una principessa meravigliosa, Maria Marina*” [16]. Проте, мотивація цього власного казкового імені пов'язана не лише із зовнішністю, а ще й із середовищем проживання. Тому очевидною тут мотиваційною моделлю є ще **особа-сімейний стан**: “*Maria aveva solo il babbo*” [15].

Наступний казковий онім *Berchta* в Енциклопедії італійської мови має таке тлумачення: *Nella mitologia germanica, secondo taluni, era originariamente una dea, moglie di Odino (forse ipostasi di Freya), che in seguito decadde a strega, spauracchio dei bimbi, affine alla Holda* [17]. – У німецькій міфології, на думку деяких дослідників, вона спочатку була богинею, дружиною Одіна (можливо, іпостассю Фреї), яка згодом перетворилася на відьму, що лякала дітей, близькою до Холде. Характерні риси зовнішності має ХТОСЬ (*Berchta*) у казці – є ТАКОЮ... (*col naso di ferro*) [14]. *La*

Berchta appare come vecchia, talmente mal vestita che nei suoi stracci dieci gatti non sarebbero in grado di trovare un topo) [там само].

При описі даного казкового персонажу також має місце мотиваційна модель **особа-особа**: "... la Berchta non può fargli niente, se non è battezzato la Berchta gli squarcia il ventre con il suo naso di ferro e si porta via la sua anima" [там само].

Хоча за розвитком казкового сюжету (в якому характеризується зовнішність казкового персонажа, яка притаманна відьмам) маємо підстави говорити про те, що мотиваційною основою цього оніма є фреймова модель **особа-зовнішність**. Таким чином, розкривається внутрішній світ героїні та чимало спільних рис із деякими стереотипними уявленнями про відьом, з опису яких складається негативне враження про казкового персонажа.

Розглядаючи предметноцентричний фрейм та його модель **особа-характер**, яка ґрунтується на загальному поєднанні психічних особливостей людей, за допомогою яких визначається їхня поведінка. Так, наприклад, наступний казковий онім *Lisa* у книзі імен має таке тлумачення: "Deriva dal nome Elisa, il quale deriva dalla stessa matrice di Eliseo che significa "Dio è salvezza" – Цей антропонім походить від імені *Elisa*, що сягає сутності *Elisha* й означає "Бог – це порятунок" [13].

Натомість казкова мотиваційна база цього імені має інші референтні ситуації щодо зображення поведінки героїні та її характеру: "*Lisa era tutta immusonita*" [15]. Її вчинки характеризуються з негативної сторони – *Si può immaginare la rabbia della Lisa, ma stava attenta a non farla trasparire perché voleva essere presente allo sposalizio, e di fatti fu invitata* [там само]. З даного опису стає зрозумілим, що *Lisa* була дуже заздрісною і хитрою: *Lisa e la sua mamma spogliarono la povera Maria, la legarono a un albero e Lisa si mise i vestiti da sposa e si coprì con i veli* [там само].

Слот предметноцентричного фрейму ХТОСЬ Є ТАКИЙ та його мотиваційні моделі засвідчили атрибутивні характеристики казкових онімів, що стали їх характерними ознаками та частково розкрили план змісту цих власних назв. Власне ім'я – казковий онім набуває змістового наповнення в результаті аналізу фреймів, що дає інтерпретатору важливе підґрунтя не лише для розуміння самої номінації, а й казкового світу загалом та повчального характеру казки зокрема. Фреймовий аналіз, за допомогою якого розкриваються когнітивні механізми мотивації казкових власних назв, дає змогу припустити, що ім'я казкового персонажу набуває свого змістового наповнення лише у межах фрейму. А пропозиції, що заповнюють слоти, дозволяють читачеві розкрити сутність казкового оніма.

Л і т е р а т у р а :

1. *Барбанюк О. О.* Лінгвосеміотичні характеристики гіперреальності в англomовному художньому тексті жанру фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн циклу "Земномор'я"): дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Олесь Олександрівна Барбанюк. – Київ, 2011. – 200 с.
2. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика: курс лекций по англ. филологии : учеб. пос. / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2000. – 163 с.
3. *Жаботинская С. А.* Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // *Zlovo z perspektivy jezykoznavcey i tlumacza*, том II. – 2005. – С. 53–62.
4. *Коляденко О. О.* Термін фрейм у лінгвістиці / О. О. Коляденко. // Термінологічний вісник. – 2013. – С. 139–143.
5. *Минский М.* Фреймы для представления знаний : пер с англ. / М. Минский ; под ред. Ф. М. Кулакова. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
6. *Селіванова О. О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд): навч. пос. / О. О. Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
7. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.

8. Enciclopedia italiana [Electronic Resource]. – 1931. – Mode of Access : http://www.treccani.it/enciclopedia/cenerentola_%28Enciclopedia-Italiana%29/.
9. Giovannino e i tre cani [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/giovannino.htm>.
10. Il cane Spezzaferro [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI10.7773/Section0081.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI10.7773/Section0081.xhtml).
11. Il colombo [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/colombo.htm>.
12. Il libro dei nomi [Electronic Resource]. – Mode of Access : <https://www.pampers.it/nomi-bimba/maria>.
13. Il libro dei nomi [Electronic Resource]. – Mode of Access : <https://www.pampers.it/nomi-bimba/lisa>.
14. L'ascia [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI00.876/Section0046.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI00.876/Section0046.xhtml).
15. La favola d'Ohime` [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/ohime.htm>.
16. Maria Marina e Mago Senz'anima [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI23.7830/Section0049.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI23.7830/Section0049.xhtml).
17. *Vignola B.* Enciclopedia Italiana [Electronic Resource] / Bruno Vignola. – 1930. – Mode of Access : http://www.treccani.it/enciclopedia/berchta_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

References :

1. *Barbanyuk O. O.* Linhvosemiotychni kharakterystyky hiperreal'nosti v anhlomovnomu khudozhn'omu teksti zhanru fentezi (na materiali tvoriv Ursuly Le Huyin tsyклу "Zemnomor'ya") [Lingvosemioticheskie characteristics of hyperreality in the English-language artistic text of the genre of fantasy (based on the works of Ursula Le Guin, the cycle "Earth")] : dys. kand. fil. nauk : 10.02.04 / Olesya Oleksandrivna Barbanyuk. – Kyiv, 2011. – 200 c.
2. *Boldyrev N. N.* Kognitivnaya semantika: kurs lektsiy po angl. filologii : ucheb. pos. [Cognitive semantics: a course of lectures in English. Philology: Textbook] / N. N. Boldyrev. – Tambov : Izd-vo TGU, 2000. – 163 c.
3. *Zhabotinskaya S. A.* Leksicheskoye znachenije: printsipy postroyeniya kontseptual'noy seti [Lexical significance: the principles of constructing a conceptual network] / S. A. Zhabotinskaya // *Zlovo z perspektyvy jezykoznavcy i tlumacza*, tom II. – 2005. – S. 53–62.
4. *Kolyadenko O. O.* Termin freym u linhvistytsi [The term frame in linguistics] / O. O. Kolyadenko // *Terminolohichnyy visnyk*. – 2013. – S. 139–143.
5. *Minskiy M.* Freymy dlya predstavleniya znaniy [Frames for the representation of knowledge] : per s angl. / M. Minskiy ; pod red. F. M. Kulakova. – M. : Energiya, 1979. – 151 c.
6. *Selivanova O. O.* Aktual'ni napryamy suchasnoyi linhvistyky (analytychnyy ohlyad) [Current trends of modern linguistics (analytical review)] : navch. pos. / O. O. Selivanova. – K. : Fitosotsiotsentr, 1999. – 148 c.
7. *Fillmor Ch.* Freymy i semantika ponimaniya [Frames and Semantics of Understanding] / Ch. Fillmor // *Novoye v zarubezhnoy lingvistike*. – M., 1988. – Vyp. 23. – S. 52–92.
8. Enciclopedia italiana [Electronic Resource]. – 1931. – Mode of Access : http://www.treccani.it/enciclopedia/cenerentola_%28Enciclopedia-Italiana%29/.
9. Giovannino e i tre cani [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/giovannino.htm>.
10. Il cane Spezzaferro [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI10.7773/Section0081.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI10.7773/Section0081.xhtml).
11. Il colombo [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/colombo.htm>.
12. Il libro dei nomi [Electronic Resource]. – Mode of Access : <https://www.pampers.it/nomi-bimba/maria>.
13. Il libro dei nomi [Electronic Resource]. – Mode of Access : <https://www.pampers.it/nomi-bimba/lisa>.
14. L'ascia [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI00.876/Section0046.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI00.876/Section0046.xhtml).
15. La favola d'Ohime` [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.paroledautore.net/italia/fiabe/ohime.htm>.
16. Maria Marina e Mago Senz'anima [Electronic Resource]. – Mode of Access : [file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI23.7830/Section0049.xhtml](file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Rar$DI23.7830/Section0049.xhtml).
17. *Vignola B.* Enciclopedia Italiana [Electronic Resource] / Bruno Vignola. – 1930. – Mode of Access : http://www.treccani.it/enciclopedia/berchta_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

Швец А. И. Фреймовый анализ мотивационной основы сказочных онимов (на материале итальянского языка).

В статье проанализированы различные взгляды исследователей на понятие фрейм. Представлена характеристика наиболее апробированной методики фреймового моделирования, разработанная С. А. Жаботинской, которая для построения концептуальных структур предложила пять базисных фреймов: предметный, таксономический, посессивный, акциональный и компаративный. Проанализировав процедуру фреймового моделирования, выполненную О. А. Барбаниук, в статье осуществлен фреймовый анализ мотивационной основы сказочных онимов на материале итальянского языка.

Ключевые слова: мотивационная основа, фольклорная ономастика, сказочный оним, предметноцентрический (предметный) фрейм.

Shvets A. I. Frame Analysis of Motivational Base of Fairy-Tale Onyms (Based on the Italian Language).

The article analyzes different views of scholars on the notion of a frame. The most widely tested method of framing modeling is the classification of frames, developed by S. A. Zhabotyńska, who proposed the following five fundamental frames for the construction of conceptual structures: objective, taxonomic, covetous, focal and comparative. Analyzing the frame modeling procedure performed by A. O. Barbaniuk, the article represents a frame analysis of the motivational base of fairy-tale onyms in the Italian language.

Keywords: motivational base, folklore onomastics, fairy-tale onomy, subject-centric (objective) frame.

УДК 81'27:161.26

Шнуровська Л. В.
Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОМЕНТАЛЬНА ПЛОЩИНА МОДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто лінгвоментальний аспект модальності у площині когнітивної лінгвістики та антропології. У цій перспективі модальність розглядається як ментальний синтез чуттєвого та епістемічного досвіду, набутого і концептуалізованого в різних формах знання. Визначено логіко-філософські передумови когнітивного підходу до вивчення категорії модальності в термінах нормативістського і каузалістського напрямів. Показано принцип роботи механізму модальної симуляції як медіатора між сенсорною і ментальною складовою модальності. Визначено статус позиції мовця в системі модальності як призми інтерпретації реальності. Показано структуру модальної рамки як синтезу фактів об'єктивної і суб'єктивної реальності та її значення для семантики модального висловлювання. Окреслено роль категорії модальності в концептосфері мови, зокрема на прикладі дієслівної категорії способу.

Ключові слова: модальність, модальна симуляція, позиція мовця, модальна рамка, категорія способу.

У сучасних когнітивних дослідженнях однією із провідних є ідея про універсальні й специфічні модуси сприйняття та усвідомлення людиною зовнішнього і внутрішнього світу в координатах його творення та існування, що знаходить своє вираження в широкому розмаїтті модальних відношень і смислів. Розуміння лінгвоментальної онтології різних типів модальності балансує на перетині когнітивних напрямів лінгвістики та антропології [18]. Синхронізація цих двох наукових парадигм дозволить показати цілісність процесу модалізації як ментального синтезу сенсорного та епістемічного досвіду, засвоєного і категоризованого у різних формах знання. У термінах когнітивної лінгвістики процес модалізації стає можливим завдяки здатності носіїв мови до засвоєння, розуміння та застосування цієї мови; у когнітивній